

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK ETIKANI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Dushayeva Nazokat Sharofiddinovna,

Toshkent viloyati pedagogik mahorat

markazi Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasini mudiri

Annotatsiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida Pedagogik etikani metodologik asoslashning o'ziga xos xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, maktabda pedagogik etikaga e'tibor berib kelayotgan uzoq yillar mobaynida ishlab kelgan tajribali ustozlar va yosh o'qituvchilarga kasbiy va pedagogik etika haqida tushunchalarni shakllanishi uchun qanday yo'nalishlardan foydalanish kerakligi haqida alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: maktab, ustozlik etikasi, metod, munosabat, tajriba, pedagogik etika, metodologiya, kasbiy faoliyat, kasbiy etika.

Аннотация. В статье выделены особенности методического обоснования педагогической этики в общеобразовательных учреждениях. Также специально обсуждалось, по каким направлениям следует формировать представления о профессиональной и педагогической этике опытным учителям и молодым учителям, уже много лет уделяющим внимание педагогической этике в школе.

Ключевые слова: школа, педагогическая этика, метод, отношение, опыт, педагогическая этика, методика, профессиональная деятельность, профессиональная этика.

Abstract. The article highlights the specific features of methodological justification of Pedagogical ethics in general secondary educational institutions. Also, it was specially discussed what directions should be used to form concepts about professional and pedagogical ethics to experienced teachers and young teachers who have been paying attention to pedagogical ethics in school for many years.

Keywords: school, teaching ethics, method, attitude, experience, pedagogical ethics, methodology, professional activity, professional ethics.

Kirish. XX asrning oxirgi o'n yilligi davomida dunyo ommaviy axborot vositalarida va pedagogik adabiyotda kommunistik shaxs idealini yo'q qilish uchun juda ko'p ishlar qilindi. Bunday idealarda, ideologiya va partiyaning ahamiyati bilan bir qatorda, vatanparvarlik, Vatan sevgisi, halollik, adolat kabi sifatlar mavjud edi. Ammo kommunistik g'oyani rad etgan holda biz yangi shaxs idealini – XXI asr odamini, ruhi boy va yuqori axloqiy shaxs sifatida yaratmadik.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik etikaning umumiy nazariy funksiyasi pedagogik faoliyatda axloqning paydo bo'lishi va tabiati, tuzilishi, vazifalari va xususiyatlarini o'rganish va tushuntirishdan iborat. Prognostik funktsiya pedagogik etika imkoniyatlaridan foydalangan holda pedagogik voqelikning rivojlanishini asosli bashorat qilishdan iborat. Ilmiy asoslangan prognoz rejalashtirish samaradorligini oshirish va ta'lim va tarbiyada yaxshi natijalarga erishish imkonini beradi. Pedagogik etikaning amaliy funksiyasi shundan iboratki, uning yordami bilan pedagogik faoliyat takomillashtiriladi, o'quv jarayonini tashkil etishning yangi usullari, vositalari va shakllari ishlab chiqiladi va amalda qo'llaniladi. Pedagogik etika nafaqat fan, balki o'qituvchining axloqiy xulq-atvori me'yorlari tizimidir, shuning uchun pedagogik etikaning amaliy funksiyalariga axloq

funksiyalari kiradi, bu I.L. Zelenkova, E.V. Belyayeva ta'kidlaganidek: insonparvarlashtiruvchi, tartibga soluvchi, qiymatga yo'naltirilgan, kognitiv, tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tizimli yondashuv, qiyosiy-tahliliy usul hamda pedagogik kuzatuv metodlaridan foydalanildi. Pedagogik etikaning nazariy va amaliy jihatlari ilmiy adabiyotlar tahlili asosida o'rganilib, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatidagi axloqiy me'yorlar umumlashtirildi. Shuningdek, mavjud tajribalarni tahlil qilish orqali pedagogik etikaning samarali rivojlantirish yo'nalishlari aniqlab berildi.

Tahlillar va natijalar. O'zbekistonda o'qituvchilarni ruhiy-axloqiy tarbiyasi ham juda dolzarb masalalar. Keyingi qarama-qarshilik quyidagi qiyos: Birinchidan, ta'lim muassasalari tomonidan tashkil qilingan ichki tekshirishlar va tashqi nazoratlarning oxirgi yillarda juda ko'p yozuvlari va munozaralarga muvofiq bo'lgan holda, muammolar va oddiy narsalar odatdagi davrda yanada kuchaymoqda, lekin qolgan ijtimoiy hayotda shunga zarur bo'lgan axloqiy muammolar va ko'rsatmalarga e'tibor berish. Ushbu muammolar beshta muhim qiziquvchanliklardan iborat bo'lishi mumkin:

1. O'zlik hissini yo'qotish va murakkab vaziyatlar;
2. Material qiymatlari va yuqori ma'nolarni qidirish;
3. Ruhiy oqilona ta'lim muammolari;
4. Nafaqalarni baholash va o'qituvchilar hayoti;
5. O'zlik va yangilanishga tayyor bo'lish.

Afsuski, nafaqat qarama-qarshiliklar mavjud, balki pedagogning o'z o'zida tuzilganlar ham ko'p. Barcha ko'rsatilgan muammolarni keltirib chiqaruvchilar va ulardan o'z ravnaqi va rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan eng muhim devorlarni keltirib chiqarmaydi. Pedagoglarning ruhiy-axloqiy tarbiyasi va keksalashish uchun qarorlarni bitta yerdan chiqarish qiyin.

Buning natijasida biz barchamiz o'z omonimizga ishonamiz va pulning muhimligini anglaymiz va asarning pasayishi bilan boshqalar bilan o'zaro birga bo'lishda nafaqat maslahatlarga muhtojmiz, balki barchamiz turli xil rivojlanish va barqarorlikni xohlaymiz. Suxomlinskiy, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar va hissiy bog'lanishning ahamiyatini ajratib ko'rsatadi. V.A. Suxomlinskiy: "Biz hayotidagi maqsadni sevgi, do'stlik, yaxshi ishlar va qiyinchiliklarni yengish orqali tushuntiradi. U, ish tarbiyasi – ishning estetikasi va uning axloqiy shakllanishidagi ahamiyatini ham alohida ko'radi.

O'smirlar uchun kuchli ruhiy hayot misoli bo'lishimiz kerak; shundagina tarbiya berish uchun axloqiy huquqimiz bor". O'qituvchi sifatida so'zlari va tushunchalari:

- "O'n yildan ko'proq vaqt davomida qishloq maktabida ishlash men uchun katta baxt edi. Men o'z hayotimni bolalarga bag'ishladim va "Yuragimni bolalarga beraman" deb atagan mushaklarimdan biri, bu tengdoshlarimiz, o'qituvchilarga, bu davrdan o'tadigan barcha o'qituvchilarga aytmoqchiman".

- "Bola, avvalambor, jonli inson sifatida bilishi va hatto o'z ta'lim tugmasining ko'ziga qarab, ta'limning muhim yuragi bo'lishi zarur".

- "Tarbiya qilish qiyinchiliklari haqida o'ylaganimda, men qiyin tarbiyani ancha qiyinlashtiradigan oddiy bir qoidani his qildim: balalaridan oson tarbiyalanadigan joyda o'spirllarga tarbiya berish qiyin bo'ladi".

Ushbu va boshqa fikrlar pedagogik estetikaning mohiyatini va V.A. Suxomlinskiy faoliyatining axloqiy o'lchovlarini yoritadi. U oxirgi natijalar bilan bolaning o'zini his qilishiga va axloqiy to'plam o'rnatilishiga yechimlar topadi. Uning pedagogik faoliyatidagi yondashuvi nafaqat o'quvchilarning ruhan to'la va baxtli tarbiyasiga qaratilgan, balki u insoniyatga hikoya qilib beradi. Manbalar va axloqiy odatlarning sabablari – chuqur ongi va shaxsiy his-tuyg'ularni baholashning birlashgan holatida. Odamlarni juda ta'sir etadigan narsalar, ularning orasidagi munosabatlar, axloqiy fazilatlar haqida chuqur o'ylash va his qilish jarayoni, o'smirlik yillarida juda muhim ahamiyatga ega. Axloqiy odatlarni tarbiyalash – axloqiy g'oyalar va e'tiqodlarning asosi sifatida xizmat qiladi. Axloqiy odatlarni shakllantirish - tarbiyachining tarbiyalanuvchining ruhiy olamiga kirishi, insonni tushunish va lug'at, go'zallik kabi nozik vositalar orqali ta'sir qilish uchun muhim bir yo'l. Axloqiy odat tufayli, jamiyatning ongi va axloqi shaxsiy shaxsning ruhiy merosiga aylanadi. Axloqiy odatsiz, o'z-o'zini tasdiqlash, o'z-o'zini tarbiyalash va o'ziga hurmatni qozonish qiyin bo'ladi. Axloqiy haqiqat shaxs uchun muqaddas, qattiq va qimmatli bo'ladi, chunki inson ushbu haqiqatning zolimligi haqida his-tuyg'ularni o'z yuragiga yaqinlashtiradi, fikrlariga tezkor emosional signallar keladi: "Ana shunday qiling." O'quvchilar tarbiyasida o'qituvchining pozitsiyasi, uning qanday maqsadga qaratilganligi, kiradi. Mashhur rossiyalik pedagog E.N. Ilyin shunday degan: "O'qituvchi hayotining ma'nosi –o'quvchidir! U bizning pozitsiyamizni, ijodiy prinsiplarimizni belgilaydi." Axloqiy o'zgarishlar jarayonida o'quvchilar o'zlarining axloqiy xulq-atvorlarini harakatlarda o'zlarida ko'rishlari zarur. Eng muhim shartlardan biri ta'lim-tarbiya jarayonida o'z xalqining madaniyati, an'analari va urf-odatlariga kirishdir.

Pedagoglar o'z xalqining eng yaxshi urf-odatlarini qo'llab-quvvatlasa, butlik va xalqaro insonparvarlik bilan birga integratsiyalashishi kerak. Har bir millatning o'z urf-odatlarini, nikoh, o'lim va intizomga oid o'ziga xos diskursi bor. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarni o'z xalqining mantiqi, sevgi va Ona Vataniga bo'lgan hissini tarbiyalash, ularga hayot va urf-odatlar bo'yicha muhim tanqid qilish lozim. O'quvchilarimiz mentalitetining o'ziga xosligini, an'ana va urf-odatlarini anglab yurganda, mustahkamlash lozim. Ular, dushmanlar yoki g'oyaviy muammolar bilan qarichilashganida, epistemologik ajralishga sabab bo'lishlariga ijobiy va salbiy tomonlaridan qiyinlashgan nizolarni, kurash va shodliklarni boshqa huquq asoslaridan ko'zdan kechirish zarur. O'smirlarni tarbiyalashda, ularga axloqiy tarbiya berishda chuqur, ijobiy va samimiy axloqiy hissalar, qadriyatlar va fikrlar berilishi juda muhim ahamiyatga ega. Ular jamoada binolarni qurishda, jamiyatda o'z o'rnini topishda o'zaro aloqalar va

ahloqiyati o'z vazifalarini to'ldirishda shart. Maktabning yosh o'qituvchisi axloqining rivojlanishi o'quv jarayoni samaradorligiga qanday ta'sir qilishini bilish uchun pedagogik etikaning vazifalari, funksiyalari va toifalarini ko'rib chiqish tavsiya etiladi. Pedagogik etika hal qiladigan vazifalar qatoriga K.M. Levitan tomonidan ta'kidlangan quyidagi vazifalar kiradi:

- bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy xulq-atvori tamoyillari, me'yorlari va qoidalarini o'rganish;

- bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy xulq-atvori va faoliyatini shakllantirish, tartibga solish va baholash;

- bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy xulq-atvorini belgilovchi tashqi va ichki omillar tizimini o'rganish;

- bo'lajak o'qituvchi shaxsining kasbiy ahamiyatli fazilatlarini, pedagogik jarayon ishtirokchilari tomonidan kasbiy o'zaro ta'sir sohasida bir-birlarini idrok etish va baholashning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish;

- bo'lajak o'qituvchi shaxsi tuzilishining kasbiy faoliyat talablari bilan o'zaro bog'liqligini o'rganish;

- pedagogik faoliyatdagi noto'g'ri harakatlarning salbiy omillari va zararli oqibatlarini bartaraf etish.

Pedagogik etikaning funksiyalarini hisobga olgan holda, biz L.P. Krivshenkoning har qanday ilmiy fan o'zi o'rganadigan voqelik hodisalarini tavsiflash, tushuntirish va bashorat qilishni amalga oshiradi degan tezisidan kelib chiqamiz. Binobarin, pedagogik etika fan sifatida umumiy nazariy, prognostik va amaliy funksiyalarni bajaradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, pedagogik etikaning maktablarda rivojlanishida maktab o'qituvchilarining hissasi beqiyos. Olimlarning fikriga tayangan holda pedagogik etikani rivojlantirish orqali axloqiy xulq-atvor me'yorlarini tizimlashtirib ta'lim sifatini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. U.M.Asqarova, M.Xayitboyev, M.S.Nishonov. Pedagogika. Darslik, – Toshkent: Talqin, 2008.
2. M.Xakimova, G.Musaxanova. Kasbiy pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: TDIU, 2013.
3. M.Xakimova. Kasbiy pedagogika. O'quv qo'llanma, – Toshkent: TDIU, 2007.
4. Левитан К.М. Педагогическая деонтология / К.М. Левитан. – Е-бург: Деловая книга, 2009. – 272 с.
5. Педагогика: Учебник / Л.П. Крившенко, М.Е. Вайндорф-Сысоева и др.; Под ред. Л.П. Крившенко. – М.: Велби; Проспект, 2004. – 432 с.
6. Зеленкова И.Л. Этика: Учебное пособие и практикум / И.Л. Зеленкова, Е.В. Беляева. – Мн.: ТетраСистемс, 2007. – 320 с.